

Cs. Varga István

Irodalmunk emberfogalma és Gárdonyi emberképe:

„Agyagedénybe zárt Isten-sugár”

I. Gárdonyi és a magyar és az európai prózafejlődés a XIX. – XX. században.

(Szóbeli összefoglalás)

II. Gárdonyi életművének szakrális dimenziója...(Szóbeli összefoglalás)

III. Irodalmunk, főképpen költészetünk emberfogalma és Gárdonyi életművének (költészetének és prózájának) emberképe.

Az irodalomtörténészek többsége mindmáig *emberfogalom*ról beszél, éppen ezért ideje már a hitünk szerint *emberképről* szólni. Az ember a görögben *antróposz* – *felfele néző*. A latin *homo* jelentése ugyanaz, mint az *Ádámé: földből vétetett*. A *homo* szótóhoz kötődik a *humilitas*, az alázat, de a *humor* is...

Összefüggéseket fürkésző, analógiás-asszociációs szemlélettel, alapvető fogalomtisztázó célkitűzéssel megállapíthatjuk: költőink, íróink a világot és az embert transzcendens összefüggésben értelmezik. Az emberi méltóság garanciája a halhatatlan lélek: az „Isten-arcúság”. Az Ószövetség teremtéstörténetében is Isten az ember alkotója. Az Újszövetségben a láthatatlan, felhőben, égő csipkebokorban megjelenő Szentháromság egy Isten Jézus Krisztusban öltött emberi alakot, vált láthatóvá: *incarnatus est*.

Az *emberfogalom* európai filozófia alapkoncepciója Arisztotelésztől ered. Az egyik jegy: (*genus proximum* – a legközelebbi nem) a gondolkodás/beszéd (a *logosz* görög főnév mindkettőt jelenti. A másik jegy: (*differentia specifica* – a megkülönböztető) a társadalmi létforma (társadalmi, politikai lét) Az ember olyan élőlény (*zoón*), amely *logosszal* rendelkezik, és *poliszban* él – állam, városállam, politikai közösség – (*zoón politicon*) Az ember két lényegi jegye: *polisz* és *logosz*. Állam, közösség, városállam (*polisz*): család, háztáji gazdaság (*oikosz*).

Ez a két alapvető jellegzetesség különbözteti meg az embert a többi élőlénytől. A sokszor idézett *zoón politicon* görög *ember-meghatározást* gyakran tévesen értelmezik, megtévesztő és félrevezető módon használják. A *zoón politicon* fogalom nemcsak az emberi törvényeken épülő politikai szervezet kiépítésére való alkalmasságot jelenti, hanem *az emberi közösség szakrális léttörvények szerinti berendezését, az erre való emberi képességet is*. Az

ember a görögben *antróposz* – *felfele néző*. A latin *homo* jelentése ugyanaz, mint az Ádámé: *földből vétetett*. A *homo* szótóhoz kötődik a *humilitas*, az alázat, de a *humor* is...

Irodalmunk emberképe bibliai eredetű. Vörösmarty: „Ember vagyunk, a föld és ég fia, / Lelkünk szárny, mely ég felé viszen”. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc letiprása után az ember: „örült sár”-rá változott. Az *emberek* című vers hírhedt definíciója: „Az emberfaj sárkányfog-vetemény / Nincsen remény! nincsen remény!” Petőfi költői kérdése: „a természetnek / Az ember a legmostohább fia?” A rokon és ellenszenv által irányított, ellenségképet gyártó, de etikus magatartásra törekvő Gyulai Pál szerint a költészetben sem szabad háttérbe szorítani „a szellemi, az erkölcsi embert, a költészet tulajdonképpeni tárgyát”.

Az orosz irodalomban az *istenember* a szakrális hagyományban definiálható, amely az Eget az egyetlen tényleges valóságnak tekinti. Az *emberisten* ennek a földi, evilági ellentéte. A két emberfogalommal Dosztojevszkijnél, majd pedig Merezkovszkijnél és a fogalmi megkülönböztetés valószínűleg Vlagyimir Szolovjov leleménye.. Hamvas Béla szerint az ars sacra szellemében a kiút nem jobbra vagy balra, hanem fölfele keresendő. (*Bűn és bűnhődés, Ördögök. A Karamazov testvérek* regényt Babits „hit és vallás kérdéseit fölvető nagy detektívregény”-nek nevezi, amely egy bűncselekmény köré épül. A gyilkosság áldozata, a gonosz, vén bohóc apa: Fjodor Karamazov. A négy fiú: Dmitrij, a féktelen ösztönember, akiben mégis mély törekvés él a jóra, és akinek a bűnt föl vállalva jár a megváltás lehetősége; Ivan, a „mindent szabad” (Vszo pozvoleno) fokozatig eljutó kétségbeesett gondolkodó, A nagy inkvizítor jelenet szerzője, aki lázadó eszméivel mostohatestvérében kiváltja a gyilkosságot, és a sötét homály felőrli. A jóindulatú Aljosa, a tervben maradt regényfolyam leendő főhőse, aki küldetését a hitben találja meg. Végül Szmeryakov, a szolga tettes, aki utóbb belehal bűntudatába.

Gárdonyi emberképe: „Agyagedénybe zárt isten-sugár”. A *láthatatlan ember* című regény nyitányában írja: „Az embernek csak az arca ismerhető, de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan.” A *Történetem* című verses vallomásában szelíd öniróniával szól arról, hogy az Úr a gyúróműhelyében „egy bagoly, egy tigris és egy bárány, / meg egy tücsök” megalkotásán gondolkodott, de a négy lényhez kevés volt az anyag: „És összegyúrva a négy alakot, / belőlük gyorsan engem alkotott.” A szembesülés a születéstől a halálig tartó olyamat egészét fogja át: „Bölcsönél állsz, és mondd: – α. Itt az / Sír szélén állsz és mondd: – Ω. Itt az . / Én jártam a damaszkuszi úton.” (Zsoltárok. II. A hét főkincsről)

Az Ady költői Móricznál az ember: „Sárarany”, Kosztolányinál: „Egyedüli példány”, „milliók közt az egyetlenegy.” Babits számvető öndefiníciója: „Én aki Jónás voltam, ki vagyok már? / Ki titkaidat tudtam, mit tudok már? / Kényedre hány-vet hánykódó vized / s nyálkás hus-záraiba zárt a Cet.” A nagybeteg Babits emberképét fogalmazza meg Radnóti: „Csak csont és bőr és fájdalom”, amelyben visszahangzik a magyar líra legtragikusabbnak tartott sora: „Most tél van és csend és hó és halál”. (Előszó) A *doleo* jegyében élő és alkotó Tóth Árpád híres *ember és hajó* hasonlata: „Én is hajó vagyok, de melynek minden ízét / A kínok vasszöge szorítja össze testté, / S melyet a vad hajós örült utakra visz szét...” (Elégia egy rekettyebokorhoz)

Németh László emberfogalma is szakrális: „Minden fej Isten kápolnája. De a Széchenyié: székesegyház.” József Attila az „emberarcú” Isten hiányával nézett farkasszemet. Kései felismerése: „Az Isten itt állt a hátam mögött / s én megkerültem érte a világot.” Az *Eszmélet* híres definíciója: „Az meglett ember, akinek / szívében nincs se anyja, apja, / ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszaadja / bármikor – ezért őrzi meg, / ki nem istene és nem papja / se magának, sem senkinek.”

Weöres Sándor a belső béke feltételének tartja az önvizsgálatot: „Az ember, akkor lesz ember, / ha átvilágítja mélyéig magát, / s a belső világosságból a külsőbe / sugarat bocsát.” Nagy László kérdésbe zárt vallomása: „Mi vagyok én, ha e planéta / csak egy bevérzett margaréta! / Így is ember, se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre.”

Chardin szerint az ember: a lét csodája, a lét öntudata, a kozmosz, a föld, a lélek és az értelem származéka. Nagy Gáspár emberképét az íróasztalán talált „utazó levele” túlvilági fényvel világítja meg. Benne – mint Babits *Dániel éneke* című művében is felfedezhető a *Jónás* könyvének alapmotívuma: „Mégis megemlékeztél rólam, Isten...” József Attila definíciója szerint: „Ahol a szabadság a rend, / mindig érzem a végtelent.” Nagy Gáspár *Kibiztosított beszéd* című, 1987-es verskötetében látott napvilágot a *Zónaidő*, és az egybegyűjtött verskötet címében jelent meg: a *Szabadrabok* címadó mély értelmű fogalom. Mindentől szabad ember nem is létezik. A költő felismerte a lényegét: a szabadság nem adható és kapható, csak megszerezhető, kivívható létérték. Önmagára, költészetére vonatkoztatva: „áthúzod / csöndben összes versedet / megérted miért szabadrabok.”

Létállapotunk szerint vagyunk: *Szabadrabok*. (De nem a Rabelais-féle „fais ce que tu voudras”, vagyis nem a „Csináld, amit akarsz” értelmében!) A *Miért „Szabadrabok” a versek?* kérdésre a válasz: „Bevillan odakintről nem tudod elmondani / kisajdul idebentről

nem lehet elmondani / ülsz és nagyokat hallgatsz visszahallgatod mindezt a kazettára vett csöndtől már nyugodtan alhatsz nem félsz míg élsz vége lesz ennek a híg melónak jönnek érted a szabadnapok áthúzod csöndben összes versedet megérted miért szabadrabok”. Az igazi szabadság a végtelenből, a Teremtőtől, a *Tízparancsolat*ból ered. Csak az isteni Törvény betartása tehet bennünket szabaddá.

A zárás a szóbeli összefoglalás lényege.

Igazat adhatunk Szekfű Gyulának: Mátyás királyig a magyar jellem alakította sorsunkat, azóta pedig a sors alakítja jellemünket. Minden nemzeti sorstragédia után a helytállás „rendületlenül” hitéből, imádságból, munkából, kultúrából jött a megújulás.

Az a keresztény Európa, amelyhez csatlakoztunk, nincs már. A mai Nyugat-Európa megtagadta a Szentírás, a Ószövetség és Újszövetség örökségét, de megtagadta a görög és a római szellemi-lelki örökséget is. Ma már az ünnepnapjaink is csak a liturgiánkban szent napok, hiszen a világban ma a kereszténység a legüldözöttebb és veszélyeztetett közösség. Az ébredés lassan történik, nagyon össze kell tartanunk és Krisztus-hitben, mi, katolikusok a Mária-tiszteletben is, az imádságban, az engesztelésben. A nemzeti és az egyházi megújulás is mindig alulról szokott indulni, történni, most is az ég kegyelmétől és alulról, az emberek imádságától és munkájától várható, azoktól, akik síkraszállnak az alapvető keresztény és nemzeti értékekért. A család, az élet, a környezetünk és lelkünk az erkölcs az abroncs, meg az evangéliumi 7 boldogság, amely képes a szent maradékot ma is átvezetni ezen a civilizációs időzónán.